http://www.a2zSubjects.com

MP BOARD CLASS 10 PAPER 2013

संस्कृत (सामान्य) : कक्षा X

समय : घण्टात्रयम्] [पूर्णांक : १००

निर्देशाः—(i) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः सन्ति।
(ii) प्रश्नानां सम्मुखे अङ्काः प्रदत्ताः।

प्रश्न १. उचितविकल्पं चित्वा लिखत— ४

(क) 'एकैकः' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति—
(अ) गुण सन्धिः (ब) अयादि सन्धिः
(स) यण् सन्धिः (द) वृद्धिः सन्धिः।

(ख) 'उत् + चारणम्' इत्यस्य सन्धिः अस्ति—
(अ) उत्चारणम् (ब) उद्चारणम्
(स) उच्चारणम् (द) उच्छारणम्।

(ग) 'तवल्कारः' इत्यस्य सन्धि-विग्रहः अस्ति—
(अ) तव् + अल्कारः (ब) तव + ल्कारः
(स) तवल् + कारः (द) तव + ऌकारः।

(घ) व्यञ्जन सन्धिः अस्ति—
(अ) नमस्ते (ब) तट्टीका
(स) पवनः (द) मनोरथः।

उत्तर—(क) (द), (ख) (स), (ग) (द), (घ) (ब)।

प्रश्न २. (क) द्विगुसमासस्य उदाहरणम् नास्ति— १
(अ) त्रिभुवनम् (ब) दशाननः
(स) पञ्चवटी (द) अष्टाध्यायी।

(ख) 'महात्मा' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति— १
(अ) तत्पुरुषसमासः (ब) द्वन्द्वसमासः
(स) कर्मधारयसमासः (द) अव्ययीभावसमासः।

(ग) 'परोपकारः' इति पदस्य समास विग्रहः भवति— १
(अ) परोपस्य कारः (ब) परेषाम् उपकारः
(स) परेण उपकारः (द) परम् उपकारः।

उत्तर—(क) (ब), (ख) (स), (ग) (ब)।

प्रश्न ३. (क) 'द्रक्ष्यति' इति पदे धातुः अस्ति— १
(अ) द्रक्ष् (ब) दृश्
(स) दा (द) रक्ष्।

(ख) 'पठेयुः' इत्यस्मिन् पदे लकारः अस्ति— १
(अ) लट्लकारः (ब) लोट्लकारः
(स) लङ्लकारः (द) विधिलिङ्लकारः।

(ग) 'ददति' इत्यस्मिन् पदे वचनम् अस्ति— १
(अ) एकवचनम् (ब) द्विवचनम्
(स) बहुवचनम् (द) मृदुवचनम्।

http://www.a2zSubjects.com

http://www.a2zSubjects.com http://www.a2zSubjects.com

(घ) 'वर्धताम्' इत्यस्मिन् पदे पुरुषः अस्ति— १

(अ) प्रथमपुरुषः (ब) मध्यमपुरुषः

(स) उत्तमपुरुषः (द) महापुरुषः।

उत्तर—(क) (ब), (ख) (द), (ग) (स), (घ) (अ)।

प्रश्न ४. (क) अधोलिखितेषु उपसर्गः नास्ति— १

(अ) प्र (ब) परा

(स) धरा (द) अप।

(ख) 'प्राचार्यः' इत्यस्मिन् पदे उपसर्गः अस्ति— १

(अ) प्राच् (ब) प्र

(स) परा (द) परि।

(ग) ....कर्त्तव्यः प्राणैः कण्ठगतैरपि। १

(अ) परोपकारः (ब) परापकारः।

(घ) ....किल मनुष्याणां देवतानां च दैवतम्। १

(अ) माता (ब) पिता।

उत्तर—(क) (स), (ख) (ब), (ग) (अ), (घ) (अ)।

प्रश्न ५. (क) 'गुणवान्' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति— १

(अ) क्तवतु (ब) ल्यप्

(स) क्तिन् (द) मतुप्।

(ख) शतृ प्रत्ययस्य उदाहरणम् अस्ति— १

(अ) गतवती (ब) जेतुप्

(स) हसन् (द) गुणिन्।

(ग) 'सर्व + त्रल्' इत्यस्य पदम् भविष्यति— १

(अ) सर्वम् (ब) सर्वत्रल्

(स) सर्वत्र (द) सर्वल्।

(घ) 'टाप्' प्रत्ययस्योदाहरणम् अस्ति— १

(अ) अजा (ब) लब्ध्वा

(स) दत्वा (द) सुन्दरी।

उत्तर—(क) (द), (ख) (स), (ग) (स), (घ) (अ)।

प्रश्न ६. (क) 'विद्या माता इव रक्षति' इत्यस्मिन् वाक्ये अव्ययम् अस्ति— १

(अ) विद्या (ब) माता

(स) इव (द) रक्षति।

(ख) अधोलिखितेषु अव्ययं नास्ति— १

(अ) अत्र (ब) तत्र

(स) कुत्र (द) पुत्र।

उत्तर—(क) (स), (ख) (द)।

प्रश्न ७. युग्ममेलनं कुरुत— ४

'अ'		'ब'
(क) ज्वर इव	(i)	भूषणम्
(ख) गज इव	(ii)	तापम्
(ग) वाग्भूषणम्	(iii)	मदो मे व्यपगतः
(घ) शशि	(iv)	मदान्धः
	(v)	कङ्कणम्

उत्तर—(क) → (iii), (ख) → (iv), (ग) → (i), (घ) → (ii)।

http://www.a2zSubjects.com

प्रश्न ८. शुद्ध वाक्यानां समक्षं 'आम्' अशुद्ध वाक्यानां समक्षं 'न' इति लिखत— ४

(क) कुबेरः रघुं धनं दत्तवान्।

(ख) रघुः हिरण्मयपात्रे कौत्साय अर्घ्यं दत्तवान्।

(ग) कौत्सः गुरुदक्षिणार्थी आसीत्।

(घ) रघुः वरतन्तुशिष्य आसीत्।

उत्तर—(क) आम्, **(ख)** न, **(ग)** आम्, **(घ)** न।

प्रश्न ९. प्रदत्तैः शब्दैः रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत (कानि चत्वारि)— ४

(यशः, दुर्जनः, श्रेष्ठः, मृगेन्द्राः, साधकम्)

(क) क्षमाशस्त्रं करे यस्य .... किं करिष्यति।

(ख) ज्येष्ठः .... कुले लोके।

(ग) महर्षिः .... शरीरेण अमरः अस्ति।

(घ) वनेषु विक्रान्ततराः ....।

(ङ) भारतीयैकता .... संस्कृतम्।

उत्तर—(क) दुर्जनः, **(ख)** श्रेष्ठः, **(ग)** यशः, **(घ)** मृगेन्द्राः, **(ङ)** साधकम्।

प्रश्न १०. अधोलिखितेषु चत्वारि शब्दरूपाणि त्रिषु वचनेषु लिखित— ४

(क) कवि—तृतीया विभक्तिः

(ख) जगत्—सप्तमी विभक्तिः

(ग) अस्मद्—षष्ठी विभक्तिः

(घ) तत् (स्त्रीलिङ्ग)—प्रथमा विभक्तिः

(ङ) भवत् (पुल्लिङ्ग)—द्वितीया विभक्तिः

उत्तर—(क)	कविना	कविभ्याम्	कविभिः
(ख)	जगति	जगतोः	जगत्सु,
(ग)	मम	आवयोः	अस्माकम्
(घ)	सा	ते	ताः
(ङ)	भवन्तम्	भवन्तौ	भवतः

प्रश्न ११. अधोलिखितेषु पञ्च अशुद्धवाक्यानां शुद्धिः करणीया— ५

(क) सीता रामस्य सह वनं गता।

(ख) त्वम् नाम किम् अस्ति।

(ग) शिक्षकः बालकं पुस्तकं ददाति।

(घ) वयं संस्कृतं पठन्ति।

(ङ) वृक्षेण पत्राणि पतन्ति।

(च) अहं दुग्धं रोचते।

प्रश्न १२. प्रश्नपत्रे समागतान् श्लोकान् विहाय स्वपाठ्यपुस्तकस्य सुभाषितद्वयं लिखत। ४

प्रश्न १३. अधोलिखितवाक्यानां कथानुसारेण क्रमसंयोजनं कुरुत— ५

(क) सगरस्य वंशे भगीरथ जन्म अलभत्।

(ख) तस्मिन् काले भूलोके गंगा न आसीत्।

(ग) सूर्यवंशस्य राजा सगरः आसीत्।

(घ) भगीरथः नदीं भूमितः पातालं नीतवान्।

(ङ) सगरपुत्राः स्वर्गलोकं गतवन्तः।

(च) कुपितः मुनिः तान् सगरपुत्रान् क्रोधाग्निना दग्धवान्।

उत्तर—(ग) → **(च)** → **(क)** → **(ख)** → **(घ)** → **(ङ)**।

प्रश्न १४. अधोलिखितप्रश्नेषु चतुर्णां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत— ४

(क) ग्रामे कः वृक्षः आसीत् ?

http://www.a2zSubjects.com

http://www.a2zSubjects.com

(ख) घटोत्कच: कया आज्ञप्त: ?

(ग) वासुदेव: कस्य प्रिय शिष्य: आसीत् ?

(घ) भारतस्य प्रथमप्रधानमंत्री क: आसीत् ?

(ङ) रथकारस्य नाम किम् आसीत् ?

उत्तर—(क) न्यग्रोधवृक्ष:, (ख) जनन्या, (ग) मार्कण्डेयस्य, (घ) पं. जवाहरलाल नेहरू:, (ङ) उज्ज्वलक:।

प्रश्न १५. अधोलिखितप्रश्नेषु त्रयाणां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् एक वाक्येन लिखत— ६

(क) किं महत् पापम् अस्ति ?

(ख) महर्षि: केषाम् उद्धाराय सदैव प्रायतत् ?

(ग) क: मृतोऽपि जीवति ?

(घ) रथकार: पर्वतदेशे किमर्थं गत: ?

प्रश्न १६. अधोलिखितगद्यांशेषु गद्यांशद्वयस्य प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायां लिखत— १०

(क) 'बुन्देलकेसरी' इति विख्यातस्य छत्रसालस्य जन्म (१६४९) एकोनपञ्चाशदुत्तरषोडशशततमे ईस्वीये मध्यप्रदेशस्य 'टीकमगढ़' जनपदस्य मयूर पर्वतीय क्षेत्रे वर्तमानलिधौराविकासखण्डे ककरकचनयग्रामे अभवत्। छत्रसालस्य मातुर्नाम सारन्धादेवी पितुर्नाम च श्री चम्पतराय: इत्यासीत्। अयं वीर: बाल्यकालादेव भारतमातरं मुगलशासनात् विमोक्तुं प्रयतते स्म।

प्रश्न— (i) 'बुन्देलकेसरी' इति क: विख्यात: अस्ति ?

(ii) छत्रसालस्य जन्म कदा अभवत् ?

(iii) मध्यप्रदेशस्य कस्मिन् जनपदे ग्रामे च छत्रसालस्य जन्म अभवत् ?

(iv) छत्रसालस्य मातु: पितु: च नाम लिखत ?

(v) अयं वीर: बाल्यकालादेव कां मुगलशासनात् विमोक्तुं प्रयतते स्म ?

(ख) कस्मिंश्चित् ग्रामे एक: प्राचीन: विशाल: च न्यग्रोधवृक्ष: आसीत्। स: पशुपक्षिभ्य: बहुविधेभ्य: जीवजन्तुभ्य: मनुष्येभ्य: अपि नित्यं बहूपकारक: आसीत्। पथिका: तस्य वृक्षस्य छायायां पाथेयं भक्षयित्वा मार्गायासं परिहरन्ति स्म। पशव: छायार्थं वृक्षमिमम् आश्रयन्ति स्म। पक्षिण: तस्य शाखासु नीडानि विरच्य वसन्ति स्म। सर्पाश्च तत्रस्थेषु वल्मीकेषु वासं कुर्वन्ति स्म। एवं स वृक्ष: सर्वप्रिय: सर्वहित: सर्वापेक्षित: च आसीत्।

प्रश्न— (i) न्यग्रोधवृक्ष: कुत्र आसीत् ?

(ii) के मार्गायासं परिहरन्ति स्म ?

(iii) पशव: छायार्थं कुत्र आश्रयन्ति ?

(iv) 'विरच्य' शब्दस्य 'धातुं' प्रत्ययं च पृथक् कुरुत।

(v) 'ग्रामे' शब्दे का विभक्ति: अस्ति ?

(ग) सरलसंस्कृतमेव भारतराष्ट्रभाषा भवेत्। अयमेव भाव: श्रीमातु: कथनेऽपि दृश्यते। सा संस्कृतमेव राष्ट्रभाषा भवितुमर्हति इत्युक्तवती। अन्येऽपि प्रसिद्धा: नायका: संस्कृतस्य प्रशंसां कृतवन्त: महनीयतां च स्वीकृतवन्त:। यथा—प्रथम: राष्ट्रपति: डॉ. राजेन्द्रप्रसाद: कथितवान् यत् "संस्कृतसाहित्यं न केवलं भारतस्य कृते अपितु मानवजाते: कृते अमूल्यधनम् अस्ति।"

प्रश्न— (i) सरल संस्कृतमेव भारत राष्ट्रस्य किं भवेत् ?

(ii) प्रसिद्धा: नायका: कस्य प्रशंसां कृतवन्त: ?

(iii) भारतस्य प्रथमराष्ट्रपति: क: आसीत् ?

(iv) संस्कृतसाहित्यं मानवजाते: कृते किम् अस्ति ?

(v) 'कथितवान्' इत्यस्य पदस्य प्रकृति-प्रत्ययञ्च पृथक् कुरुत।

प्रश्न १७. अधोलिखितपद्यांशेषु पद्यांशद्वयस्य प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायां लिखत— १०

(क) *युवान एष व: परीक्षणस्य काल आगत:*
हिमालयस्य रक्षणे समुद्यता: स्थ सर्वत:।

http://www.a2zSubjects.com

http://www.a2zSubjects.com http://www.a2zSubjects.com

http://www.a2zSubjects.com

अयं सखा पुरातनोऽस्य भारतस्य विद्यते
स्वकर्मणि प्रवर्तितुं कदापि नैव खिद्यते॥

प्रश्न— (i) युवान एष व: कस्य काल: आगत: ?
(ii) कस्य रक्षणे समुद्यता: स्थ सर्वत: ?
(iii) अयं पुरातनोऽस्य भारतस्य क: विद्यते ?
(iv) कस्मिन् प्रवर्तितुं कदापि नैव खिद्यते ?
(v) 'कदापि' इत्यस्य पदस्य सन्धि-विच्छेदं कृत्वा सन्धि: नाम लिखत।

(ख) *प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचै:*
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्या:।
विघ्नै: पुन: पुनरपि प्रतिहन्यमाना:
प्रारभ्य चोत्तम जना: न परित्यजन्ति॥

प्रश्न— (i) कै: विघ्नभयेन कार्यं न प्रारभ्यते ?
(ii) मध्या: कदा विरमन्ति ?
(iii) के कार्यं प्रारभ्य न परित्यजन्ति ?
(iv) कै: हन्यमानापि कार्यं न परित्यजन्ति ?
(v) 'पुनरपि' इत्यस्य पदस्य सन्धि-विच्छेदं कुरुत।

(ग) *गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा।*
पापं तापं च दैन्यं च घ्नन्ति सन्तोमहाशया:॥

प्रश्न— (i) का पापं हन्ति ?
(ii) शशी किं करोति ?
(iii) कल्पतरु: किं हन्ति ?
(iv) पापं तापं दैन्यं च के घ्नन्ति ?
(v) 'पापम्' इति शब्दस्य विलोमपदं लिखत।

http://www.a2zSubjects.com

प्रश्न १८. अधोलिखितम् अपठितं गद्यांशम् सम्यक् पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् लिखत— ५

भारतस्य उत्तरायां दिशि महोन्नत: पर्वतराज: हिमालय: वर्तते। य: उत्तरदिशि प्रहरी इव रक्षति। हिमालय: भारतदेशस्य समृद्ध भूभाग: अस्ति। अस्मात् पर्वतात् नद्य: निस्सरन्ति देशस्य विशालं भूभागं सिञ्चन्ति च।

प्रश्न—(क) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।
(ख) भारतस्य उत्तरायां दिशि क: वर्तते ?
(ग) प्रहरी इव भारतं क: रक्षति ?
(घ) भारतदेशस्य समृद्ध: भूभाग: क: अस्ति ?
(ङ) 'हिमालय:' इति पदस्य सन्धि-विच्छेदं कृत्वा सन्धि नाम लिखत।

प्रश्न १९. स्वप्राचार्यस्यकृते अवकाशार्थम् एकं आवेदन-पत्रं संस्कृते लिखत। ४

अथवा

छात्रवृत्यर्थं संस्कृते एकं आवेदन-पत्रं स्वप्राचार्यं प्रति लिखत।

प्रश्न २०. अधोलिखितेषु एकं विषयं स्वीकृत्य शतशब्देषु संस्कृते निबन्धं लिखत— १०
(क) संस्कृतभाषाया: महत्त्वम्,
(ख) मम दिनचर्या,
(ग) अस्माकं देश:,
(घ) महाकवि: कालिदास:।

http://www.a2zSubjects.com http://www.a2zSubjects.com